

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

Waterwolf, landleeuw, geldgier

van der Sijs, Nicoline; Beelen, Hans

published in

Onze Taal

2018

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Sijs, N., & Beelen, H. (2018). Waterwolf, landleeuw, geldgier. *Onze Taal*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Over de oorsprong van allerlei woorden.

Waterwolf, landleeuw, geldgier

In 1641 pleitte waterbouwkundige Jan Adriaanszoon Leeghwater in zijn *Haarlemmermeer-boek* voor drooglegging van wat hij noemde de “water wolf [die] alles verslindt ende vernielt wat daar ontrent is”. De bijnaam *waterwolf* was wel goed gekozen: het enorme Haarlemmermeer, met een oppervlakte van bijna 17.000 hectare, veroverde steeds meer land; het verslond het land zoals een wolf zijn prooi verslindt. Het imago van een verscheurend dier had de wolf al een paar duizend jaar, want *wolf* is afgeleid van een oude Indo-Europese woordvorm, **uel*, die ‘scheuren’ betekent.

GELDWOLF

Het duurde even, zoals wel vaker met grote infrastructuurprojecten, maar bijna twee eeuwen later, in 1839, besloot de regering dan toch het Haarlemmermeer droog te malen. Veel schot zat er niet in, want pas in 1847 boog de Tweede Kamer zich over het kostenplaatje. De liberale Leidse rechter en politicus Lodewijk Caspar Luzac uitte bedenkingen. De Handelingen van 24 maart 1847 melden:

De heer Luzac voelt zich genoopt om bij deze beraadslaging (...) het ongelukkige Haarlemmermeer eenigzins in bescherming te nemen tegen het verwijt, (...) een ondeugenden waterwolf te zijn. (...) De waterwolf, waarvan men zoo lang (...) gesproken heeft, en nog heden sprak, is naar des sprekers meening, thans werkelijk van bedenkelijker aard geworden, en in een verslindende geldwolf herschapen.

In latere beraadslagingen wordt er veelvuldig gerefereerd aan deze twee wolvenmetaforen: *waterwolf* en *geldwolf*. *Geldwolf*, voor een hebzuchtig iemand, is net als *waterwolf* sinds de zeventiende eeuw in gebruik; waarschijnlijk is het ontleend aan het oudere Duitse *Geldwolf*. Voor die tijd heetten geldwolven anders. In de Middeleeuwen was de aanduiding voor een hebzuchtig iemand *gadergoet* (‘iemand die goederen vergaart’), of *vrec* (‘vrek’) of *vrecman*.

Hetzelfde stramien als *geldwolf* vertonen de twintigste-eeuwse slagerswoorden *vleeswolf* en *gehaktwolf*, benamingen voor een apparaat waarmee vlees wordt fijn gemalen.

LANDLEEUW

Waterwolf heeft zich intussen ontpopt tot een populaire naam voor zwem- en waterpoloverenigingen. De woordvondst van Leeghwater heeft bovendien inspiratie geleverd voor een literaire beeldspraak. In 1641 riep Joost van den Vondel in een gedicht getiteld ‘Aen den leeuw van Holland’ de Hollandse autoriteiten op Leeghwaters plan ten uitvoer te brengen. Holland moest volgens hem uit zijn lethargie ontwaken en de strijd aangaan met de “Wrede Water Wolff”: “o lant Leeuw waeck eens op”, zo verzuchtte Vondel.

Vondels “lant Leeuw” (landleeuw) is hier en daar nog steeds te vinden. In Abbenes, een dorpje in de Haarlem-

Een landleeuw en een waterwolf. Detail 17de-eeuws inpolderplan van het Haarlemmermeer door Jacob Bartelsz. Veris.

mermeerpolder, staat een boerderij die in 1860 van dichter Jan Pieter Heije de naam Vondel’s Landleeuw heeft gekregen. En in Hoofddorp, de hoofdplaats van de gemeente Haarlemmermeer, ligt aan de N201 een woonwijk met drie straten waarin Vondels gedicht voortleeft: Windvorst, Landleeuw en Waterwolf.

GELDGIER

Vanaf 1600 was ook *geldgier* een benaming voor een hebzuchtig iemand. Gezien de samenstellingen *geldwolf* en *landleeuw* ligt het voor de hand het tweede deel van dit woord, *gier*, te interpreteren als de naam van de aasetende roofvogel. Die herkomst veronderstelde Wigardus van Winschooten ook in zijn maritieme woordenboek uit 1681: hij merkte over “gierig, happig, begeerig en gierigaard, gierigheid” op: “schijnt te koomen van een Roofvoogel, genaamd Gier”.

Die woordaflleiding is echter onjuist: naast *geldgier* bestonden ook *geldgierig* en *geldgierigheid*. In al deze woorden is *gier* een bijvoeglijk naamwoord dat sinds de dertiende eeuw voorkomt in de betekenis ‘gretig, begeerig’, en ‘hebzuchtig’. Het werd ook zelfstandig gebruikt: “Tusschen den vrecken enten gieren” (tussen de vrekken en de hebzuchtigen). In de zeventiende eeuw duikt het ook op in het woord *wijsgier* (‘filosoof’), dat we tegenwoordig alleen nog kennen als *wijsgeer*.

Door dat zelfstandige gebruik van *gier* was het verschil tussen het bijvoeglijk en het zelfstandig naamwoord niet meer duidelijk. Voor het bijvoeglijk naamwoord kwam daarom de van *gier* afgeleide vorm *gierig* in zwang. In afleidingen als *leer-*, *nieuws-*, *weet-*, *wraak-* en *bloedgierig* heeft *gierig* nog de oorspronkelijke betekenis ‘begeerig naar’. Vroeger bestonden er nog meer woorden van dit type; zo vermeldt Winschooten: “hij is natgierig: dat is, hij is tot den drank geneegen”. En in de Deux-Aes-bijbel van 1561 wordt van een goed tempelopzichter gezegd dat hij vooral niet “wijnghierich” mag zijn. Dan maar liever een waterwolf. ◀